

K CIRKEVNEJ SPRÁVE NA ÚZEMÍ JUHOZÁPADNÉHO SLOVENSKA OD DRUHEJ POLOVICE 16. DO PRVEJ POLOVICE 17. STOROČIA

On the Church Administration of the South-Western Part of Slovakia from the Second Half of the 16th Century to the First Half of the 17th Century

Zuzana Lopatková

Abstract: *LOPATKOVÁ, Zuzana. On the Church Administration of the South-Western Part of Slovakia from the Second Half of the 16th Century to the First Half of the 17th Century.* The aim of the article is to characterize the Church administration of the south-western part of Slovakia, the so called Podhorský deanery in the early modern era. The Church administration has been documented on the basis of the analysis of canonical visitations which provide an authentic image of the social-political and religious situation in the region from the 1560s to the 1650s. According to the visitations from 1560 – 1564, a lot of presbyteries had either no priest or they had one who violated the Church discipline. Situation in the Church organization of the studied area changed in the first half of the 17th century. Visitations inform us not only about Roman Catholic parishes but also about conditions in the former Roman Catholic, yet at the time of visitations, Protestant or Anabaptist settlements. On the basis of the studied material, we came to the conclusion that changes in the Church administration occurred on the arch deanery level, but mostly on the level of deaneries, which means that – in comparison with the past - in the chosen time was a deanery formed by different parishes and filial churches. Reformation and subsequent – though not very fast – establishment of the chain of Protestant and Calvin parishes also influenced the former Roman Catholic Church administration.

Key words: *canonical visitation, modern age, Church history, Church administration, Protestants, Protestantism*

Abstrakt: *LOPATKOVÁ, Zuzana. K cirkevnej správe na území juhozápadného Slovenska od druhej polovice 16. do prvej polovice 17. storočia.* Cieľom príspevku je v základných líniách charakterizovať cirkevnú správu na území juhozápadného Slovenska, tzv. Podhorského dekanátu, v období raného novoveku. Cirkevnú organizáciu sme dokumentovali na základe rozboru kanonických vizitácií, ktoré poskytujú hodnoverný obraz o spoločensko-politickej, ale najmä náboženskej situácii v krajine od šesťdesiatych

rokov 16. až do polovice 17. storočia. Podľa vizitácií z rokov 1560 – 1564 bolo mnoho fár neobsadených správcami a aj tí kňazi, čo zostali na farách, porušovali cirkevnú disciplínu. Iná bola situácia v cirkevnej organizácii nami sledovaného územia v prvej polovici 17. storočia. Vizitácie informujú nielen o rímsko-katolíckych farnostiach, ale aj o pomeroch v obciach pôvodne rímsko-katolíckych, ale v čase vizitovania už protestantských, prípadne s anabaptistami. Na základe preštudovaného pramenného materiálu sme prišli k záveru, že zmeny v cirkevnej správe prebiehali na úrovni archidiakonátov, ale najmä na úrovni dekanátov, to znamená, že v istom časovom období patrili do jedného dekanátu iné farnosti či filiálky, než tomu bolo v minulosti. Do pôvodne rímsko-katolíckej cirkevnej správy zasiahla aj reformácia a následný, hoci nie veľmi rýchly vznik farskej siete evanjelických a kalvínskych farností.

Kľúčové slová: *kanonická vizitácia, novovek, cirkevné dejiny, cirkevná správa, evanjelici, protestantizmus*

Cirkevná správa na území Slovenska, osobitne nami skúmanej tej časti Ostrihomského arcibiskupstva – tzv. Podhorského dekanátu – ktorá bola koncom 18. storočia vyčlenená ako Trnavský vikariát, bola v období raného novoveku prirodzeným pokračovaním stredovekého vývoja.¹ Bitka pri Moháči a katastrofálna porážka uhorského vojska v nej mala ďalekosiahle dôsledky. Uhorsko bolo poznačené spormi medzi dvomi uchádzačmi o kráľovský trón, ale muselo aj odolávať výbojom Turkov. Dôsledkom tejto bitky nebol len politický rozvrat, ale aj oslabenie rímsko-katolíckej cirkevnej hierarchie (v spomenutej bitke padli obaja uhorskí arcibiskupi a piati biskupi) a s tým súvisiace veľké zmeny v cirkevnej správe Ostrihomského arcibiskupstva. Veľká časť uhorského územia sa dostala pod tureckú moc; Ostrihomská arcidiecéza čiastočne padla do tureckej moci a v r. 1543 bol ostrihomský arcibiskup aj so svojou kapitulou nútený utiecť za Dunaj, do Trnavy. Podobne jágerský biskup odišiel aj so svojou kapitulou do Jasova a Košíc.²

Do týchto rozháraných pomerov v Uhorsku vstúpilo aj prenikanie reformačných myšlienok. Spočiatku krajinské snemy v Uhorsku vystúpili veľmi rozhodne

¹ K formovaniu farskej siete na území juhozápadného Slovenska v stredoveku pozri RÁBIK, Vladimír. Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku v stredoveku (Bratislavské prepoštvstvo). In RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Development of the Church Administration in Slovakia*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2010. ISBN 978-83-7490-347-9, s. 29 – 131.

² BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava, 1937, s. 58 – 59.

proti akýmkoľvek náboženským novotám, ale zákazy nemali veľký účinok kvôli nepriaznivým politickým pomerom. Občianska vojna medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, ako aj neustále hroziace turecké nebezpečenstvo oslabili ústrednú kráľovskú moc natoľko, že nebola schopná podniknúť účinnejšie kroky na zachovanie jednoty viery, hoci Ferdinand sa už ako cisár Ferdinand I. o to snažil. Okrem Lutherovho protestantizmu sa v Uhorsku šíriilo aj učenie J. Kalvína, a prichádzali aj anabaptisti (novokrstenci, habáni).³ Krajinské snemy (z r. 1542, 1544 a ďalšie) sa zaoberali síce aj náboženskými otázkami a dožadovali sa nových biskupov a kňazov, lenže tieto snemové uznesenia nemal kto v praxi uskutočniť.

Ani zo strany samotnej rímsko-katolíckej cirkvi nebolo možné vzhľadom na vzniknutú situáciu očakávať úsilie brániť napadnutú vieru. Pre vojnové pomery v Uhorsku totiž ostali po Moháčskej bitke biskupstvá zväčša neobsadené a celkovo v cirkevnej správe nastali zmätky.⁴ Viacerí cirkevní hodnostári boli pre svoje funkcie morálne nevhodní. Nižšie duchovenstvo často nemalo patričné odborné vzdelanie, bolo priveľmi závislé od svojich svetských patrónov a pomerne ľahko prijímalo nové reformačné myšlienky (najmä odstránenie celibátu a zavedenie prijímania pod obidvomi spôsobmi). Pravda, v tých časoch bola väčšina kňazov presvedčená, že rímsko-katolícka cirkev tieto zmeny prijme a schváli. Podobne zmýšľal aj ľud, ktorý často jasné vieroučné rozdiely nepostrehol alebo im nerozumel. Noví kňazi neboli pripravení čeliť novým pomerom. Počas tureckých výbojov mnohí utekali do bezpečnejších krajov.

Verný obraz o vzniknutej situácii vykresľujú kanonické vizitácie zo šesťdesiatych rokov 16. storočia. Aby ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh dobre

³ Prvé skupiny sa na Slovensku objavili v r. 1528, ale najviac ich prišlo okolo r. 1545. Do konca 16. storočia sa usadili vo viacerých obciach na Záhorí, ale aj pod Malými Karpatmi. Protestantskí zemepáni ich ochraňovali ako zručných remeselníkov. In *Slovenské dejiny II. (1526 – 1848)*. (Zost. V. Matula, J. Vozár). Bratislava: Veda, 1987, s. 78, 103. Porovnaj DOLINSKÝ, Juraj. *Cirkevné dejiny Slovenska I.*, Bratislava : 2002, ISBN 80-7141-212-0, s. 92.

⁴ Nitrianske biskupstvo zostalo po smrti biskupa neobsadené až do r. 1557, medzitým sa jeho majetkov zmocnila rodina Turzovcov. Na uprázdnený arcibiskupský stolec v Ostrihome sa v r. 1527 dostal dovtedajší jágerský biskup Pavol Várdai. V tom čase bol už pomerne starý a pre tento post nemal ani potrebné vlastnosti. Po jeho odchode z Jágerského biskupstva bolo toto biskupstvo uprázdnené až do r. 1539, jeho majetkov sa zmocnil J. Zápoľský a jeho prívrženci. Po smrti arcibiskupa Várdaia bolo Ostrihomské arcibiskupstvo uprázdnené ďalších 5 rokov. In DOLINSKÝ, *Cirkevné dejiny*, s. 88 – 89.

poznal pomery vo svojom rozsiahlom arcibiskupstve, rozposlal v r. 1559 – 1564 do jednotlivých archidiakonátov vizitátorov. Záznamy z desiatich archidiakonátov sa nám zachovali dodnes.⁵ Mnoho fár bolo uprázdnených a aj tí kňazi, čo zostali na farách, porušovali cirkevnú disciplínu. Podľa týchto vizitácií v r. 1560 asi štvrtina kňazov verejne odpadla od rímsko-katolíckej cirkvi a prešla k protestantom. Ostatní sa síce pridržovali náuky rímsko-katolíckej cirkvi, ale väčšina kňazov nežila na potrebnej morálnej a duchovnej úrovni.⁶ Zo zachovaných kanonických vizitácií možno veľmi dobre sledovať cirkevnú správu na území Ostrihomskeho arcibiskupstva v uvedenom období.⁷ Nami sledované územie Podhorskeho dekanátu patrilo v rokoch 1561 a 1562 do územia Bratislavského prepoštstva. V roku 1561 patrili do Bratislavského prepoštstva nasledovné farnosti a filiálky: Bratislava, Devín, Stupava (filiálky Vysoká pri Morave, Láb, Zohor), Záhorská Bystrica, Lamač, Rača, Svätý Jur (filiálka Grinava), Pezinok (filiálka Limbach), Modra, Veľké Trnie, Častá, Doľany, Dolné Orešany, Horné Orešany, Smolenice (filiálka Trstín), Dolná Krupá, Dolné Dubové, (Jaslovské) Bohunice, Špačince, Trnava, Modranka, Zeleneč, Hrnčiarovce nad Parnou, Ružindol, Boleráz, Bohdanovce, Suchá, Budmerice, Vištuk, Dlhá, Báhoň, Cífer (filiálka Jarná), Igram, Kaplna, Slovenská Nová Ves, Biely Kostol, Blatné, Čataj, Veľký Grob a Senec.⁸

V Dolných Orešanoch v roku 1561 farnosť spravoval kňaz Valentín, vynikajúci kazateľ, ktorý vysluhoval sviatosti podľa predpisov katolíckej cirkvi. Vizitátor poznamenal, že má slúžku, ktorá mu pripravuje jedlo.⁹ Farár v Horných

⁵ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 1. – 12., s. 117 – 133 (1559 – 1564), Archidiaconatus Posoniensis, Archidiaconatus Nitriensis, Archidiaconatus Comaromiensis. Vizitácie publikoval Vojtech BUCKO, porovnaj pozn. 2.

⁶ ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny III.* (Reprint). Martin, 1943, s. 261. Porovnaj NEMEŠ, Jaroslav: „Klerikerproletariat“ Uhorska v 16. storočí: problém desakralizácie nižšieho duchovenstva. In *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia V.*, 2006, s. 223.

⁷ Lokality sme identifikovali na základe viacerých diel, najmä MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava, 1998, ISBN 80-224-0530-2; *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – II. zv.* (Zost. M. Kropilák). Bratislava, 1977. III. zv. (Zost. M. Kropilák). Bratislava, 1978; ďalej pomocou máp a tiež výskumom patrocínií HUDÁK, Ján. *Patrocíniá na Slovensku*. Bratislava, 1984.

⁸ V nasledujúcom prehľade farností sú hrubo vyznačené farnosti so správcom, teda „obsadené“ farnosti.

⁹ Visitatio Praepositurae Posoniensis ex anno 1561 (ďalej Kan. viz. 1561). In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

Orešanoch, kňaz Anton, bol zároveň vicearchidiakonom Podhorského dekanátu.¹⁰ V Smoleniciach bola fara tiež obsadená, správcom farnosti bol kňaz Tomáš, veľmi starý, ktorý však i napriek svojmu pokročilému veku zároveň spravoval i kostol v Trstíne a taktiež tu vysluhoval sviatosti.¹¹ V (Dolnej) Krupej¹² bol kňazom Štefan, katolík, v pokročilom veku. (Dolné) Dubové¹³, vlastníctvo trnavskej farnosti, bolo jednou z farností v tom čase bez farára. V Bohuniciach¹⁴ bol farárom kňaz Martin, ktorý sviatosti udeľoval podľa predpisov, so svojou slúžkou mal však dieťa. I v Špačinciach¹⁵ chýbal farár, avšak farníci zostali katolíci; podobne chýbal farár v Modranke i Zelenči¹⁶, Ružindole¹⁷, Boleráze, Dlhej¹⁸, Zavare¹⁹ a v Bohdanovciach.²⁰ V Hrnčiarovciach²¹ bol farárom Andrej, katolík, avšak „samotár“. V Suche²² bol kňazom Ján, katolík, v Brestovanoch²³ kňaz Juraj, katolík. V Dechticiach bol farárom Michal Jac.²⁴ V najnižšej zložke cirkevnej správy pozorujeme veľké množstvo uprázdnených fár, z ktorých mnohé boli opustené farármi zo strachu pred Turkami, vypálené či obrané o všetok majetok.

Podľa kanonických vizitácií z roku 1562 patrili do Bratislavského prepoštvania nasledovné farnosti a filiálky: Devín, Stupava (filiálka Vysoká pri Morave), Zohor (filiálka Láb), Záhorská Bystrica, Lamač, Rača, Svätý Jur (filiálka Grinava), Pezinok (filiálka Limbach a Sumberg²⁵), Veľké Trnie, Modra, Dubová, Častá, Dolňany, Dolné Orešany, Horné Orešany, Smolenice (filiálka Trstín), Boleráz, Bohdanovce, Dolná Krupá, Dolné Dubové, (Jaslovské) Bohunice, Špačince,

¹⁰ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹¹ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹² Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹³ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹⁴ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹⁵ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹⁶ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹⁷ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

¹⁸ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 136.

¹⁹ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 137.

²⁰ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

²¹ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 134.

²² Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 136.

²³ Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 136.

²⁴ So svojou slúžkou žil ako s manželkou, ktorá síce nemala jeho priezvisko, ale poskytovala mu služby ako manželka. Napriek tomu bol farár v iných veciach chválený. Kan. viz. 1561. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 136.

²⁵ Sumberg je zaniknutá stredoveká dedina pri Pezinku, ktorú založili nemeckí osadníci v 2. polovici 14. storočia.

Lovčice, Zavar, Hrubý Šúr, Križovany nad Dudváhom, Vlčkovce, Sereď, Dunajská Streda, Veľká Mača, Galanta, Matúškovo, Horné Saliby, Mostová, Čierny Brod, Sládkovičovo, Abrahám, Majcichov, Zeleneč, Modranka, Hrnčiarovce nad Parnou, Trnava, Ružindol, Suchá nad Parnou, Dlhá, Budmerice, Vištuk, Báhoň, Kaplna, Igram, Cífer, Slovenská Nová Ves, Voderady, Veľký Grob, Slovenský Grob, Čataj, Senec, Blatné, Boldog, Bernolákovo.

Z uvedených údajov vyplýva, že situácia sa v mnohých farnostiach značne zmenila napriek tomu, že vizitácie delí od seba len jeden rok. Niektoré farnosti svojho správcu stratili (Dolná Krupá, Brestovany, Suchá), iné naopak získali (Bohdanovce, Ružindol, Zavar). V Bohdanovciach bol novým farárom Hyeronim, ktorý mal slúžku. V (Dolnej) Krupej fara v r. 1562 obsadená nebola (predošlý farár zrejme zomrel), ale sviatosti tam vysluhoval nový bohdanovský farár. Tiež v Zavare dostali nového farára Jána. Pri Hrnčiarovciach je poznámka, že je tu ustanovený kňaz Andrej z Nowák z Krakovska, zrejme ide o nového kňaza. Ružindol už mal taktiež oproti r. 1561 farára, ktorým bol Peter, katolík, napriek tomu bola fara opustená.²⁶ Keďže rímsko-katolícka cirkev mala dôkladne svoje pastoračné územie teritoriálne rozdelené podľa hierarchie na fary a filiálky, možno takmer s istotou tvrdiť, že v tomto čase boli iste tieto obce priradené ako filiálky k svojim farám, hoci sa o tom vizitátori nezmieňujú. Katolícka cirkev si teda v nami skúmaných farnostiach do veľkej miery udržala svoj vplyv, zrejme aj vďaka blízkosti Trnavy – vtedajšieho sídla Ostrihomskeho arcibiskupstva. Stalo sa tak i napriek tomu, že viaceré farnosti boli v r. 1561 a 1562 bez svojich správcov, a teda náchylnejšie na prechod na inú, nekatolícku vieru.

Iná bola situácia v cirkevnej organizácii nami sledovaného územia v prvej polovici 17. storočia. Obrovskú prácu na poli upevnenia rímsko-katolíckej viery v Uhorsku vykonal ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň (1616 – 1637). Pázmaň sa vo svojich plánoch zaoberal aj myšlienkou rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy a založenia nových biskupstiev, avšak tieto plány sa mu nepodarilo uskutočniť.²⁷ Podľa kanonických vizitácií Ostrihomskeho arcibiskupstva z roku 1634²⁸, ktoré vykonal na tomto území vacovský biskup a bratislavský

²⁶ Kan. viz. 1562. In BUCKO, *Reformné hnutie*, s. 145 – 148.

²⁷ Vo svojom referáte, ku ktorému pripojil uznesenie Trnavskej synody v r. 1629 hovorí, že úpadok rímsko-katolíckej cirkvi v Uhorsku vidí (aj) v rozsiahlosti Ostrihomskej arcidiecézy. Navrhoval, aby na jej území boli zriadené ešte štyri nové biskupstvá: Spišské, Gemerské, Turčianske a Novohradské.

²⁸ Podľa kanonických vizitácií z uvedeného roka bolo územie Ostrihomskeho

prepošť Juraj Draškovič²⁹, sa v prvej polovici 17. storočia celý Bratislavský archidiakonát delil na päť dekanátov. Boli to nasledovné dekanáty: Záhorský (Ultra montes), Podhorský (Sub montibus), Dekanát medzi Váhom a Dudváhom (Districtus Vizköz), Žitnoostrovny (Districtus Chalokóz) a Medziostrovny (Districtus Szigetköz). V posledne menovanom zrejme hranice neboli ustálené, lebo do Bratislavského archidiakonátu patrili štyri farnosti, na ktorých vizitáciu si údajne nárokoval aj komárňanský archidiakon. Z toho vyplýva, že hranice medzi archidiakonátmi neboli ani v tomto období pevne ustálené. Hranice archidiakonátov zároveň neboli totožné s hranicami stolíc; napríklad Bratislavský archidiakonát presahoval aj na územie iných stolíc. Tento stav, s malými obmenami na úrovni farností, pretrval celé 17. storočie, ako to dokladajú aj kanonické vizitácie z druhej polovice 17. storočia.³⁰

V prvej polovici 17. storočia v rámci cirkevnej organizácie patrili do Podhorského dekanátu nasledovné lokality (farnosti a filiálky):³¹ Rača, Svätý Jur (filiálka Neštich), Pezinok (filiálka Cajla, Viničné a Limbach), Veľké Trnie (filiálka Malé Trnie), Modra (filiálka Kráľová), Šenkvice, Vištuk, Budmerice (filiálka Jablonec), Štefanová (filiálka Dubová), Častá, Doľany, Dlhá (filiálka Borová), Dolné Orešany, Horné Orešany, Smolenice (filiálka Lošonec), Naháč (filiálka Trstín, Bíňovce a Horné Dubové), Dechtice (filiálka Kátlovce), (Jaslovské) Bohunice (filiálky Jaslovce, Radošovce, Paderovce, Dolné Dubové), Dolná Krupá (filiálka Horná Krupá), Boleráz (filiálka Smolenická Nová Ves), Ružindol (filiálka Biely Kostol), Suchá nad Parnou (filiálky Košolná a Zvončín), Bohdanovce (filiálky Klčovany a Šelpice), Špačince, Veľké Brestovany (filiálky Malé Brestovany a Malé Lovčice), Hrnčiarovce nad Parnou (filiálky Zeleneč a Modranka), Cífer (filiálka osada Balazhaza, Pác, Hrušov, Voderady a Jarná), Báhoň (filiálky

---

arcibiskupstva z hľadiska nižšej cirkevnej správy rozdelené na Tekovský, Komárňanský, Gemerský, Novohradský, Nitriansky, Bratislavský, Šaštínsky a Zvolenský archidiakonát.

²⁹ Kanonické vizitácie publikovala BEKE, M. *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616 – 1637)*. Budapešť, 1994.

³⁰ Podrobnejšie k situácii v 17. a 18. storočí na tomto území LOPATKOVÁ, Zuzana. *Vývoj cirkevnej správy na území neskoršieho Trnavského vikariátu v 16. – 18. storočí*. In *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Development of the Church Administration in Slovakia*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2010. ISBN 978-83-7490-347-9, s. 335 – 365.

³¹ V nasledujúcom prehľade farností sú hrubo vyznačené farnosti so správcom, teda „obsadené“ farnosti.

Kaplňa a Igram), Čataj, Veľký Grob (filiálka Pusté Úľany), Blatné, Boldog, Senec, Veľký Biel (filiálka Malý Biel), Bernolákovo, Chorvátsky Grob, Slovenský Grob a Vajnory. Trnava ako exemptná farnosť bola podriadená priamo ostrihomskému arcibiskupovi. Z hľadiska sledovania vývoja cirkevnej správy je však zaujímavé, že tieto kanonické vizitácie informujú nielen o rímsko-katolíckych farnostiach, ale aj o pomeroch v obciach pôvodne rímsko-katolíckych, ale v čase vizitovania už protestantských, prípadne s anabaptistami.³² K dekanátu pribudli dve novozałożené lokality, z ktorých jedna – Naháč – už v r. 1634 figuruje ako farnosť a druhá – Lošonec – ako filiálka.

Farárom bol v Dlhej od r. 1631 Adam Barto, ale vizitátor poznamenal, že on ho do farnosti neuviedol.³³ Farár mal 50 rokov, dostatočné vzdelanie a priazeň farníkov. V Dolných Orešanoch bol farárom 70-ročný Wolfgang Melcer, ktorý tu spravoval faru 25 rokov.³⁴ Horné Orešany mali tiež obsadenú faru, v čase vizitácie tu tri mesiace bol farárom Ján Dejtei (Dechtický). Vizitátor ho, podobne ako dlhovanského farára neuviedol.³⁵ V Smoleniciach bol farárom už tretí rok absolvent Pázmaňovho kolégia Ján Ribeni. Podľa záznamu vizitácie do Lošonca ako filiálky smolenický farár chodil veľmi zriedkavo.³⁶ Farárom v Naháči bol od Turíc r. 1634 Martin Jurkovič, absolvent Pázmaňovho kolégia. Prišiel z Borského Mikuláša, kde mal manželku. Trstín bol v tomto období filiálkou Naháča. Farská budova tu nebola žiadna, aj sa začala nejaká stavať,

³² Podrobnejšie porovnaj LOPATKOVÁ, Zuzana. Národnostné zloženie obyvateľstva Podhorského dekanátu vo svetle kanonickej vizitácie z roku 1634. In *Studia historica Tyrnaviensia VI.* (Ed. V. Rábik, M. Dobrotková), Trnava : FF TU, ISBN 80-8082-105-5, s. 149 – 162; LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 16. a v 1. polovici 17. storočia. In *Studia historica Tyrnaviensia IV.* Trnava : FF TU, 2004, ISBN 80-8082-005-8, s. 117 – 136.

³³ Na to, aby farár mohol pôsobiť vo farnosti, musel mať súhlas od generálneho vikára a byť do farnosti uvedený archidiakonom alebo jeho povereným zástupcom.

³⁴ Kúpil v dedine dom a vinice istej žene, s ktorou mal deti, v tomto dome aj on riadne žil, takže farský dom bol prázdny. Farníci však mali na neho aj iné sťažnosti, a to že kvôli vysokému veku strácal pamäť i vedomosti, kázne číta z papiera a za svoj úrad dobre nezodpovedal. Za farára už svojho zemepána Jána Pálffyho žiadali ustanoviť namiesto W. Melcera istého kňaza, ktorý sem prišiel z Nemecka. Táto vec v čase vizitácie stála na rozhodnutí kardinála. Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 217 – 218.

³⁵ Povrchné mravy si Ján Dejtei vraj priniesol zo Sedmohradska, kde v Alba Iulii pôsobil ako učiteľ. Lepšie hovoril po maďarsky ako po slovensky, a preto zavádzal v obci maďarčinu. Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 219.

³⁶ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 220 – 221.

ale stavba bola prerušená, keďže farár žil v Naháči.³⁷ Čo sa týka Dechtíc, keďže Dechtice boli z hľadiska cirkevnej organizácie rozdelené do Nitrianskeho aj Bratislavského archidiakonátu podľa riečky Blava, farnosť vizitovali vizitátori z oboch archidiakonátov. Vizitácia nitrianskeho archidiakonátu z r. 1630 sa o farárovi zmieňuje nasledovne: bol ním Juraj Šukovič, legitímne ustanovený.³⁸ Aj v r. 1634 nitriansky archidiakon vizitoval časť Dechtíc, podliehajúcu Nitrianskemu archidiakonátu, spomína dechtického farára Štefana Kopčániho, veľmi mladého.³⁹ Vizitácia bratislavského archidiakona⁴⁰ tiež spomína ako dechtického farára Štefana Kopčániho, ktorý tam prišiel zo Šaštínskeho dekanátu, ale vizitátor ho neuviedol do farnosti.

V Bohuniciach bol farárom Juraj Manigai (Malženický), 50-ročný, tu bol farárom už dlhé roky. Dolné Dubové v tomto čase bolo filiálkou Bohuníc.⁴¹ V Dolnej Krupej bol farárom Štefan Hinorani (Chynoranský), ktorý bol pred dvomi rokmi vypovedaný z Topoľčian. Vizitátor ho do tejto farnosti neuviedol.⁴² V Boleráze bol farárom už druhý rok Štefan Ugronovič, 50-ročný, ktorý sem prišiel z vešeléniovských majetkov. Vizitátor ho sem tiež neuviedol. Farár vo filiálke Smolenická Nová Ves striedavo slúžil omše: ak nepršalo, v novom (nedokončenom) kostole, ak pršalo, v jednom z dedinských domov.⁴³ Ružindolský farár Ján Dives bol jedným z prvých absolventov Pázmaňovho kolégia. Prišiel sem nedávno, bez uvedenia vizitátorom. Do filiálky Biely Kostol farár chodil veľmi zriedkavo.⁴⁴

V Suchej už piaty rok spravoval farnosť farár Gabriel Molitoris, predtým bol prebendárom ostrihomského kostola⁴⁵, v Bohdanovciach bol farárom už dlho 50-ročný Matej Ripnani. K farnosti patrili i tri filiálky: Klčovany⁴⁶, Šelpice

³⁷ Tiež sa zvykol oddávať vínu. Inak vo vedomostiach bol zbehlý a mal tiež chvályhodné kázne. Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 221 – 222.

³⁸ Kan. viz. 1630. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 153 – 154.

³⁹ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 169 – 170.

⁴⁰ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 223 – 224.

⁴¹ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 224 – 225.

⁴² Farár bol v kvitnúcom veku, ale nízkeho vzdelania a pochybných mravov. V Dolnej Krupej milenku nemal, ale v susedných dedinách to nie je vylúčené. Tiež pije a o cirkevné záležitosti sa veľmi nestará. Spočiatku tých, ktorých spovedal, spoločne rozhrešoval, za čo ho vikár pokarhal. Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 225 – 226.

⁴³ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 227 – 228.

⁴⁴ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 228 – 229.

⁴⁵ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 229 – 230.

⁴⁶ Dnes súčasť obce Boleráz.

a Špačince⁴⁷. V Špačinciach farár zvykol konať bohoslužbu každú tretiu nedeľu a vo sviatky.⁴⁸ V Brestovanoch bol farárom ostrihomský kanonik Daniel Friccius⁴⁹, v Hrnčiarovciach Daniel Szent Benedeky, ktorý bol prebendárom ostrihomského kostola. Vo filiálke Zeleneč bol farár povinný slúžiť svätú omšu každú tretiu nedeľu v mesiaci, vo filiálke Modranka každú štvrtú nedeľu v mesiaci.⁵⁰ Vo vizitácii Zavara nie je žiadna zmienka o farárovi, uvedené je len to, že neobsadená fara prináležala buď k Brestovanom, alebo ku Križovanom.⁵¹ Na základe uvedeného vidíme, že niektoré obce získali správcu (a tým aj postavenie) farnosti (Boleráz, Dolná Krupá, Suchá, Dlhá). Trstín, ktorý bol filiálkou aj v období predošlých vizitácií, ňou zostal, ale bol priradený k farnosti Naháč (predtým Smolenice). Špačince sa stali filiálkou Bohdanoviec (predtým neuvedené), (Dolné) Dubové filiálkou Bohuníc (predtým neuvedené). Bez filiálok zostali farnosti Dolné Orešany a Horné Orešany. Zavaru ako bývalému sídlu fary tentoraz chýbal správca farnosti a z vizitácie sa nemožno dozvedieť, či sem chodí nejaký farár vysluhovať sviatosti a sláviť omše, keďže všetci obyvatelia tu boli heretici.

V juhozápadnej časti Podhorského dekanátu boli viaceré farnosti prevažne evanjelické. K takým patrila napríklad Rača, Svätý Jur, Modra a Pezinok. Skoro úplne evanjelické boli i obce Veľké a Malé Trnie, Čataj, Veľký Grob, Slovenský Grob a Pusté Úľany. V oblasti okolo Senca žilo početné maďarské obyvateľstvo, ktoré bolo aj v menšom počte protestantského vyznania Lutherovho smeru, ale v prevažnej väčšine boli tu žijúci Maďari kalvínmi. K takýmto lokalitám patrilo Blatné (kalvíni boli Maďari, ale tu žijúci Chorváti zostali rímsko-katolíkmami), Boldog, Reca či Senec. V Boldogu ani nebol ustanovený rímsko-katolícky farár, pretože všetci obyvatelia – Maďari – boli kalvíni. Navštevovali kalvínskeho kazateľa v Reci. Senecký farár tam síce niekedy slávil omšu, ale takmer nikto sa jej nechcel zúčastniť.⁵² Vizitátor však skonštatoval, že napriek tomu, že sú tu skoro všetci luteráni,

⁴⁷ Špačince bývali v predošlých časoch samostatnou farnosťou.

⁴⁸ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 230 – 231.

⁴⁹ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 232.

⁵⁰ Farár bol v kvitnúcom veku, ale nízkeho vzdelania a pochybných mravov. V Dolnej Krupej milenku nemal, ale v susedných dedinách to nie je vylúčené. Tiež pije a o cirkevné záležitosti sa veľmi nestará. Spočiatku tých, ktorých spovedal, spoločne rozhrešoval, za čo ho vikár pokarhal. Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 234.

⁵¹ Kan. viz. 1634. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 259.

⁵² Prímási Levéltár Ostrihom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108. (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Boldogfalva. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 241 – 242.

ôsmi si vykonávajú spoveď, a ak by mali vlastného farára, bola by väčšia nádej na ich obrátenie. Aj v Slovenskom Grobe chýbal rímsko-katolícky farár. Niekedy tu administroval farár z Veľkého Trnia, ale farníci si veľmi žiadali vlastného farára, aby v obci býval a staral sa o kostol a náboženské veci.⁵³ Od začiatku 17. storočia však prichádzalo aj k opačným situáciám v súvislosti s odňatím kostolov luteranom a zverením kostolov a cirkevných majetkov do užívania rímsko-katolíkom. Vo viacerých farnostiach boli uvedení aj noví rímsko-katolícki farári, takže dochádzalo aj k zmenám v cirkevnej správe na úrovni farností.⁵⁴ Na porovnanie, čo sa týka obsadenosti fár v Dekanáte medzi Váhom a Dudváhom, v prvej polovici 17. storočia tam panovala skutočne kritická situácia z pohľadu rímsko-katolíckej cirkvi. Pri pohľade na zoznam fár dekanátu vidíme, že v roku 1634 boli z celkového počtu 20 obsadené len dve farnosti: Sereď a Križovany nad Dudváhom. Podobne nepriaznivá situácia bola aj v Žitnoostrovnom dekanáte.

Môžeme teda konštatovať, že v období od druhej polovice 16. storočia a v prvej polovici 17. storočia zaznamenal Podhorský dekanát viaceré cirkevno-organizačné zmeny. Častejšie sa to stávalo pri nedostatku farárov, ktorý je badateľný najmä v 2. polovici 16. storočia. Zmeny prebiehali na úrovni archidiaconátov a dekanátov, to znamená, že v istom časovom období patrili do jedného dekanátu iné farnosti či filiálky, než tomu bolo v minulosti. K týmto zmenám

⁵³ Predtým tu žili mnohí evanjelici alebo ľudia nábožensky ľahostajní. Obyvateľov rekatolizoval predovšetkým farár Peter Tislarič. Prímási Levéltár Ostrihom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108. (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Tot Aizgrub. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 246.

⁵⁴ Napríklad pri príležitosti odňatia kostola a zverenia do užívania rímsko-katolíkom bol v Pezinku a Svätom Jure uvedený do farnosti nový farár. Farár uvedený vo Svätom Jure však nevedel po nemecky, čo bolo podľa vizitátora negatívum vzhľadom na prevahu obyvateľstva nemeckej národnosti. Vo Svätom Jure síce boli len štyria obyvatelia rímsko-katolíci (ostatní boli evanjelici) a ďalší, najmä prisťahovalci, príslušníci rozličných „siekt“. Iná situácia však nastala v období obrábania viníc, keď mnohí kopáči, prichádzajúci sem za prácou, navštevovali rímsko-katolícky kostol. Nepriaznivá situácia po odňatí kostola nastala aj v Pezinku, Pezinčania sa odmietali starať o kostol, o faru aj o farára. Aj pezinské filiálky Cajla, Viničné, Limbach a Grinava boli prevažne evanjelické. Žila tu iba tretina rímsko-katolíkov, ktorí chodili do pezinského kostola (okrem Grinavčanov, ktorým pezinský farár slávil omšu každú tretiu nedeľu v mesiaci a vo sviatky) a ostatní zase k pezinským kazateľom. In Prímási Levéltár Ostrihom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108. (1634), Archidiaconatus Posoniensis, Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Parochia Bazin. In BEKE, M. *Pázmány Péter*, s. 204 – 207.

dochádzalo z rozličných príčin; najčastejšie sa tieto zmeny naplno ukázali v sporoch medzi archidiakonmi o rôzne farnosti počas kanonických vizitácií, kedy si dvaja archidiakoni zvyčajne nárokovali na to isté územie. K prechodu veriacich k protestantizmu často prichádzalo v dôsledku neobsadenosti fary rímsko-katolíckym kňazom. K tomuto prichádzalo tiež z viacerých príčin, najčastejšou je úmrtie farára a následné – niekedy dočasné, niekedy dlhodobejšie – neobsadenie fary a pričlenenie k inej fare. Dokonca v niektorých inak rímsko-katolíckych farnostiach prijali obyvatelia so zemepánom za farára protestanta, a to iba preto, že ho nemali kým nahradiť, ako to dokladajú mnohé Oláhove, ale aj Pázmaňove kanonické vizitácie. Ďalšou z príčin bola neschopnosť malej farnosti užiť kňaza, či už kvôli tureckým výbojom a značnej vyľudnenosti farnosti. Do pôvodne rímsko-katolíckej cirkevnej správy zasiahla prirodzene aj reformácia⁵⁵ a následný, hoci nie veľmi rýchly vznik farskej siete evanjelických a kalvínskych farností.

SUMMARY: ON THE CHURCH ADMINISTRATION OF THE SOUTH-WESTERN PART OF SLOVAKIA FROM THE SECOND HALF OF THE 16TH CENTURY TO THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY. The author of the study characterises the Church organisation of the selected region of the south-western part of Slovakia, known as the Podhorský deanery. In the early modern age the Church administration of the area - which belonged to the Archdiocese of Esztergom and which was part of the Trnava vicarage at the end of the 18th century - continued its medieval development. In the following period, especially at the end of the 16th and in the first third of the 17th century, the Podhorský deanery underwent a few changes in its Church administration. These included especially the changed status of some parishes and filial churches; some towns had parishes, while some transformed into the filials attached to the parish. This often happened as a result of the priest shortage especially in the second half of the 16th century and in the 17th century. The Church administration was significantly influenced by Reformation as well.

doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

Katedra histórie

Trnavská univerzita, Filozofická fakulta

lopatkova@centrum.sk

⁵⁵ K tejto téme bližšie KOHÚTOVÁ, Mária. Vplyv reformácie na vývoj farskej siete. In RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Development of the Church Administration in Slovakia*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2010. ISBN 978-83-7490-347-9, s. 297 – 314.